

***Източници на йонизиращи
лъчения. Природни
източници. Повишено
облъчване от природни
източници вследствие на
човешка дейност***

*Доц. М. Израел, д.м.
michelisrael@abv.bg*

Естествени източници на йонизиращи лъчения

Естествените източници на йонизиращи лъчения, наричани *естествен ради фон*, дават основния принос за облъчването на хората, въпреки широкото използване на изкуствени източници, създадени от човека. Те са навсякъде и облъчват населението непрекъснато през целия живот на човека. Естественият радиационен фон има две компоненти: космичното лъчение и естествената радиоактивност на земната кора – земното лъчение.

Естествени източници на йонизиращи лъчения

Средни индивидуални ефективни дози, получени за една година в началото на XXI век от населението на България

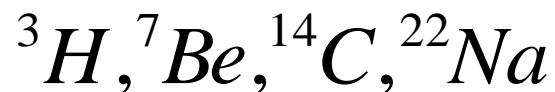
Естествени източници	Доза, mSv/a	Техногенни източници	Доза, mSv/a
Космично лъчение	0,38	Атомна електроцентрала	0,003
Земно лъчение	0,48	Опити с ядрени оръжия	0,006
Вдишване на ^{222}Rn ^{220}Rn ^{40}K храна, течности и др.	1,22 0,38	Технологично изменен фон Медицинска диагностика	0,01 1
Общо	2,46	Общо	1,019

Естествени източници на йонизиращи лъчения

От космичното пространство върху горните слоеве на атмосферата попада лъчение, наречено *първично космическо лъчение*. Една част от него възниква извън Слънчевата система и се нарича галактическо. Тя съдържа около 98% протони, α -частици и тежки ядра, а около 2% са електрони с енергии от 10^8 до 10^{20} eV. Друга част е свързана с активността на Слънцето и се състои главно от протони с по-ниска енергия (под 10^8 eV).

Естествени източници на йонизиращи лъчения

Високоенергийните частици на първичното космическо лъчение взаимодействат с атомите и молекулите на въздуха и създават голям брой заредени и незаредени частици – протони, неутрони, π - и μ - мезони и леки атомни ядра. Процесът продължава лавинообразно, тъй като тези частици пораждат нови частици в атмосферата. Получават се и 11 космогенни радионуклида, от които само

имат значение за облъчването.

Естествени източници на йонизиращи лъчения

Така на различни надморски височини възникват различни компоненти на еквивалентната доза. Облъчването от космическото лъчение може да се приеме за почти постоянно в дадено точка от земната повърхност, но зависи от географската ширина и надморската височина. За един жител на Земята за средна географска ширина и на морското равнище, средната ефективна доза е около 0,38 mSv/a.

Естествени източници на йонизиращи лъчения

Земното лъчение се обуславя главно от естествените радионуклиди, членове на радиоактивните редове ^{238}U и ^{232}Th , както и от ^{40}K . Те се намират и в човешкото тяло и облъчват органите и тъканите с α -, β - и γ -лъчи. На γ -лъчите се дължи и външното облъчване на човека, тъй като тези радионуклиди се съдържат във всички видове почви.

Естествени източници на йонизиращи лъчения

Облъчването на хората в сгради и помещения се определя и от съдържанието на радионуклиди в строителните материали. Съотношението на мощностите на дозата навън (на открито) и вътре в сградите (на закрито) зависи в голяма степен от вида на строителните материали и от мястото на тяхното добиване. Те са едновременно източник на лъчение и защита срещу лъчението отвън.

Естествени източници на йонизиращи лъчения

Материалите на панелните сгради и дървените постройки са слаб източник на лъчение, но имат и малък екраниращ ефект. Този ефект е значителен при масивни монолитни сгради, но облъчването в тях зависи от съдържанието на радионуклиди в строителните материали. Оценката за нашата страна е, че облъчването в сградите е средно 10% по-високо, отколкото на открито. Ако се приеме, че хората прекарват 80% от времето си на закрито и 20% на открито, индивидуалните годишни ефективни дози на закрито и открито ще са съответно 0,41 и 0,07 mSv/a.

Естествени източници на йонизиращи лъчения

В човешкото тяло постъпват радионуклиди чрез вдишване и поглъщане.

С въздуха се вдишват прахови частици, съдържащи радионуклиди от редовете на ^{238}U и ^{232}Th , както и радиоактивният газ радон ^{222}Rn , и в значително по-малка степен газът торон ^{220}Tn и техните краткоживеещи продукти от разпадането. Тези газове имат най-голям принос (50%) в облъчването на хората от всички естествени източници на йонизиращи лъчения (виж горната таблица).

Естествени източници на йонизиращи лъчения

Вдишването на радон води до отлагане на продукти на разпадане върху стените на бронхите, облъчване с α -частици и създаване на риск от рак на белия дроб. Радон се получава навсякъде, където има уран. Той прониква до земната повърхност и попада в атмосферата. Концентрацията му зависи от сезона и климата, а в сгради – от конструкцията им и строителните материали. Тя е по-висока там, където няма обмен на въздух.

Естествени източници на йонизиращи лъчения

Изследванията показват, че концентрацията на радон в домашна баня е средно три пъти по-голяма, отколкото в кухнята, и до 40 пъти по-голяма, отколкото в други помещения. Средната индивидуална ефективна доза за нашата страна годишно за радон е 1,22 mSv/a и е много близка до тази на средния жител на Земята - 1,25 mSv/a.

Естествени източници на йонизиращи лъчения

Облъчването от радионуклидите, погълнати с храни и течности, се дължи преди всичко на ^{40}K и на членове на редовете на ^{238}U и ^{232}Th .

Годишната ефективна доза от ^{40}K е 0,17 mSv/a, а от радионуклидите от споменатите редове – 0,006 mSv/a.

Естествени източници на йонизиращи лъчения

Тютюневите изделия също съдържат радионуклиди, главно ^{210}Po , който е α -радиоактивен.

Неговата концентрация в белия дроб на пушачи е неколkokратно по-висока, отколкото при непушач, така че при тютюнопушенето, освен риск от токсичните химични вещества, има и радиационен риск.

Радиоактивният газ радон, който всички имаме в домовете, ни дава доза, която общо взето е по-висока от всички други източници, взети заедно. Вторият по важност източник е нормалният радиационен фон, и третият - използването на радиацията в медицината. Останалите източници на радиация са пренебрежимо малки в сравнение с първите три. Допълнителната доза, причинена от радиоактивни валежи е минимална, а ефектът от атомните електроцентрали дори не може да бъде измерен.

В повечето страни средната доза радиация на човек е между 4 и 6 mSv на година. По-горе са показани източниците на радиация. Секторът "други - 0.1mSv" обхваща например радиоактивните потребителски стоки, телевизорите, радиоактивните валежи и атомната енергия.